

 NATIONAL
GEOGRAPHIC

REISGIDS

duitsland

NATIONAL
GEOGRAPHIC

REISGIDS

duitsland

Michael Ivory

INHOUD

BEWUST REIZEN 6

■ DE REIS INDELEN 8

■ **Geschiedenis en cultuur 13**

Het moderne Duitsland 14

Geschiedenis 24

Kunst 36

■ **Berlijn en Brandenburg 49**

Inleiding en kaart 50

Communistisch Berlijn te voet 60

De Muur 72

■ **Mecklenburg- Voor-Pommeren 87**

Inleiding en kaart 88

Een tocht langs de Oostzeekust 96

■ **Hamburg en Sleeswijk-Holstein 107**

Inleiding en kaart 108

Zonder natte voeten van de Alster
naar de Elbe 116

■ **Nedersaksen en Bremen 125**

Inleiding en kaart 126

Wolfsburg en Volkswagen 140

■ **Noordrijn-Westfalen 145**

Inleiding en kaart 146

Wandelen langs de fonteinen van
Keulen 154

Carnaval in het Rijnland 158

■ **Rijnland-Palts en Saarland 175**

Inleiding en kaart 176

Autotocht: de Duitse
wijnroute 192

■ **Hessen 195**

Inleiding en kaart 196

De BUGA – een manifestatie van
groen Duitsland 204

■ **Türingen en Saksen-Anhalt 211**

Inleiding en kaart 212

Wandelen naar de top van de Brocken 218

Stoomtreinen op smalspoor 225

■ **Saksen 227**

Inleiding en kaart 228

Een tocht door het Dresdner Elbtal en
de Sächsische Schweiz 236

De Sorbische minderheid 240

■ **Noord-Beieren 247**

Inleiding en kaart 248

De Romantische Strasse 266

Een tocht door het Altmühltal 270

■ **München en de Alpen 279**

Inleiding en kaart 280

Wandelen van de Altstadt naar
Schwabing 288

Oktoberfest 300

De Deutsche Alpenstrasse 310

■ **Baden-Württemberg 317**

Inleiding en kaart 318

De Feldberg: naar de hoogste top
van het Zwarte Woud 338

■ **REISWIJZER 347**

Hotels en restaurants 355

Winkelen 382   Uitgaan 385

Activiteiten 388   Menukaart 390

Taalgids 391

REGISTER 392

FOTOVERANTWOORDING 398

p. 2-3: Spangenberg in Hessen.

Links: een feestelijke kermis in München.

BEWUST REIZEN

Verstandige reizigers gaan doelgericht op pad om alles uit hun reis te halen. Door bewust te reizen draagt u bij aan het behoud van de natuur, historie en culturele rijkdom van de plaatsen die u bezoekt. Bovendien verbetert u uw eigen reiservaring.

Hoe reist u bewust?

- Bedenk dat uw aanwezigheid van invloed is op de plaatsen die u bezoekt.
- Besteed uw tijd en geld zodanig dat u iets bijdraagt aan de couleur locale (dat maakt uw verblijf ook interessanter).
- Respecteer het natuurlijke en culturele erfgoed van uw bestemming.
- Respecteer de lokale gebruiken en tradities.
- Toon de lokale bevolking uw waardering voor de interessante of unieke aspecten van hun streek, zoals het landschap, de historische dorpjes en gebouwen, de muziek of het eten.
- Trek af en toe uw portemonnee en steun kleine ondernemers die zich inspinnen om de bijzondere eigenschappen van een plaats te behouden. Zoek naar winkeltjes, restaurants, pensions en reisorganisaties die trots en hart voor hun omgeving uitstralen. Mijd bedrijven die afbreuk doen aan het karakter van een plek.
- Zorg ervoor dat u mooie herinneringen en verhalen mee naar huis neemt, in de wetenschap dat u iets hebt bijgedragen aan het voortbestaan en de ontwikkeling van uw bestemming.

Deze manier van reizen wordt geotoerisme genoemd en valt te omschrijven als 'toerisme dat het geografische karakter van een plek – omgeving, cultuur, uitstraling en erfgoed – en het welzijn van de inwoners ondersteunt of versterkt'. Meer informatie over geotoerisme is te vinden op de website nationalgeographic.com/travel/sustainable.

duitsland

OVER DE AUTEURS

Michael Ivory perfectioneerde zijn beheersing van het Duits door bijna een jaar op een kostschool in Rijnland door te brengen voor hij aan de Universiteit van Oxford moderne talen ging studeren. Na zijn studie gaf hij les in Duitsland en nadat hij zich had bekwaamd in de landschapsarchitectuur en de planologie, begeleidde hij groepen studenten naar Duitsland die hij kennis liet maken met de aanzienlijke Duitse prestaties op deze terreinen. Hij reisde veel door Midden- en Oost-Europa en had vooral veel belangstelling voor de aanpassing van volkeren en landen van de voormalige Sovjet-Unie aan de postcommunisme wereld. Ivory is ook de auteur van de reisgids *National Geographic Traveler: Canada*.

Jeremy Gray verzorgde de laatste aanpassingen en kaderteksten voor deze editie. Doordat hij als zoon van een Brits echtpaar is opgegroeid in Louisiana, VS, houdt hij net zoveel van scones als van hamburgers. Nadat zijn universitaire studie hem in Mainz bracht, heeft hij vervolgens als journalist en schrijver gewerkt in Amsterdam, Frankfurt en Londen en aan ongeveer twintig reisgidsen meegewerkt. Hij woont tegenwoordig in het bruisende hart van de wijk Mitte in Berlijn.

Josephine Grever schreef de Reiswijzer. Ze is geboren in Aken, maar werkt tegenwoordig in Londen als correspondent voor de Duitse tijdschriften *Architektur & Wohnen* en *Feinschmecker*.

De reis indelen

Duitsland is een veelzijdig en prachtig land met zo'n 82 miljoen inwoners. Het strekt zich uit van de Rijn tot aan de grens met Polen en van de Noord- en Oostzee tot aan de Alpen. Dat is erg veel en daarom kunt u ook heel goed besluiten om alleen een klein en overzichtelijk gebied te bezoeken.

U hebt de keuze uit een groot aantal verschillende landschappen en elke regio heeft zijn eigen culturele en culinaire specialiteiten. De keus zal vooral afhangen van uw interesses en favoriete bezigheden en in mindere mate van het jaargetijde. Als u flexibel wilt reizen, is een huurauto een goed idee; ook het voortreffelijke, efficiënte spoorwegnet is een prima optie (zie Reiswijzer p. 350).

Voor toeristen die willen genieten van de hoogtepunten van de Duitse natuur zijn de Beierse Alpen, het Bodenmeer en het Zwarte Woud in Beieren en Baden-Württemberg ideale bestemmingen. Afgezien van de populaire Rijn- en Moezeldalen is de noordelijke helft van Duitsland minder drukbezocht dan het zuiden. Maar u kunt ook fantastisch skiën, fietsen en wandelen in het Harzgebergte, de Sächsische Schweiz en op het eiland Rügen in de Oostzee. Kortom: elke regio heeft zo zijn eigen natuurschoon en u bent helemaal vrij om de gebaande paden te verlaten.

Een bezoek van een week

Liefhebbers van geschiedenis, steden en architectuur kunnen het best beginnen in **Berlijn**. De Duitse hoofdstad betovert bezoekers met zijn fantastische musea, een bruisend nachtleven en gebouwen die variëren van imposant statig tot gewaagd (twee dagen). De volgende stop, **Dresden**, ligt 190 km zuidelijker en is de barokke parel aan de Elbe (twee dagen). Hierna kunt u een dag doorbrengen in het klassieke **Leipzig**, dat 110 km naar het noordwesten ligt en waar Bach en Mendelssohn ooit als dirigent

optraden. Voor het Oktoberfest in **München** neemt u de snelle ICE-trein, die u circa 420 km naar het zuiden brengt voor een evenement dat in het teken staat van bier en *bratwurst* (twee dagen). De hoofdstad van Beieren is een goede uitvalsbasis voor een bezoek aan het Dachau herinneringscentrum bij **Dachau** of de **Alpen** als u wilt skiën.

De klassieke Volkswagen Kever.

Een andere aanbevolen manier om optimaal van uw week te genieten, is een kennismaking met het noorden van het land, waar in verschillende steden de unieke Oostzeesfeer heerst. Begin uw reis in de ondernemende havenstad **Hamburg**, waar de musea, winkels en de rosse buurt van de wijk St. Pauli u zullen betoveren voor u verder reist naar **Lübeck**, gelegen op 65 km van de Noordzeekust (twee dagen in totaal).

Als u 180 km naar het westen rijdt, komt u in **Bremen**, een schitterende Hanzestad waar de geschiedenis tastbaar aanwezig is (een dag).

Hiervandaan is het circa 300 km naar het zuidelijker gelegen Rijnland en de sprankelende metropool **Keulen**, waar u welkom wordt geheten door boeiende musea, een imposante dom en allerlei knusse bierlokalen (twee of drie dagen). Voor een volkomen ander landschap rijdt u 175 km door het **Rijndal**, van Bingen naar Koblenz, om de fabelachtige, steile wijngaarden en de legendarische Lorelei met eigen ogen te zien. U eindigt dan in **Mainz**, waar de prachtige laatromaanse kathedraal het beeld bepaalt (een dag). Als er tijd voor is, is een boottocht zeker de moeite waard.

Als u langer kunt blijven

Wie meer tijd heeft, kan vanzelfsprekend meer ondernemen en een deelstaat beter leren kennen. Het is heel goed denkbaar dat u Berlijn of Hamburg verder wilt verkennen en uitstapjes wilt maken in het omliggende gebied. U kunt natuurlijk ook voor een heel andere regio kiezen.

Als u in de buurt van Berlijn wilt blijven, is het aanbod aan buitenactiviteiten groot; 165 km naar het noorden bevindt zich **Nationaal Park Müritz**, met het op een na grootste meer van Duitsland; 85 km naar het zuiden ligt Lübben van waaruit met vletten vaartochten door de kanalen van het natuurgebied **Spreewald** ondernomen

NIET MISSEN:

De musea van kosmopolitisch Berlijn **62-70**

De paleizen van Frederik de Grote nabij Potsdam **84-85**

Het oude centrum en de gotische Dom van Keulen **148-156**

De mooie rotspartijen en burchten in het Rijndal **180-183**

De overvloed aan rijkdom in het Grünes Gewölbe van Dresden **233-234**

De schitterend geconserveerde stad Bamberg **254-255**

Het wereldberoemde Oktoberfest van München **300-301**

De sprookjeskastelen van Koning Lodewijk II **305-307**

Een tocht door het legendarische Zwarte Woud **336-339**

De stranden, boomgaarden, bossen en wijngaarden rond het Bodenmeer **340-342**

Informatie voor reizigers

Het beste adres om vooraf informatie in te winnen, is het Duits Verkeersbureau (*germany.travel*). Hier vindt u uitgebreide reisbeschrijvingen, regionale bestemmingen en een overzicht van belangrijke evenementen. Een aardig hulpmiddel is de travel planner, waarmee u bepaalde

plaatsen kunt bekijken. Bijna elke Duitse stad heeft een *Verkehrsamt* (toeristenbureau), waar u kaarten en brochures kunt krijgen en boekingen kunt doen. Een bezoek aan Duitsland is natuurlijk dé gelegenheid om uw Duits op te halen, maar u kunt ook overal met Engels terecht.

Omgangsvormen

Duitsers stellen zich doorgaans tamelijk formeel op. Zowel mannen als vrouwen schudden elkaar de hand, zeker bij een eerste ontmoeting. Vrienden en bekenden omhelzen elkaar en wisselen vluchtige zoenen uit. Vermijd het gebruik van voornamen en het informele *Du*, tenzij iemand dat uitdrukkelijk voorstelt. Jonge mensen stappen vaak wél meteen over van *Sie* op *Du*. Mensen die zich voorstellen als *Herr* of *Frau* (of zelfs *Frau Doktor*) willen ook zo aangesproken worden. Als iemand u thuis uitnodigt, breng dan een bosje bloemen of een fles wijn mee.

kunnen worden; en 100 km naar het noordoosten bevindt zich het **Nationaal Park Unteres Odertal**, dat een paradijs voor vogelliefhebbers is (elk een dag). Vanuit Berlijn is het ook zo'n 125 km rijden naar **Dessau**, waar u het Bauhaus kunt bezichtigen of het nabijgelegen, extravagante **Wörlitz Park**, een sprookjesachtige landschapstuin (een dag in totaal). In **Potsdam**, zo'n 30 km ten oosten van Berlijn, staan in het Park Sanssouci de paleizen van Frederik de Grote die u niet mag missen (een dag)!

Na een verblijf in Hamburg kunt u dezelfde bestemming kiezen. Het is heerlijk om de rust van het landschap te ondergaan, ouderwetse accommodaties te ervaren en de havens aan de Oostzeekust te bewonderen: **Wismar** bijvoorbeeld, 125 km naar het noordoosten, of het nabijgelegen **Bad Doberan** (een dag). Met al dat water is een zeilcursus in de havenstad **Rostock**, circa 55 km verderop, een goed idee. De natuurgebieden langs de Noordzee zijn onweerstaanbaar en dat geldt

zeker voor het **Nationaal Park Vorpommersche Boddenlandschaft**, 65 km ten oosten van Rostock, waar u kunt dwalen door bossen, duingebied en lagunelandschap (een tot drie dagen).

Een andere benadering is een verblijf in Berlijn of Hamburg, gevolgd door een tweede week in een heel andere streek. In het zuidwesten ligt het **Zwarte Woud**, een betoverend gebied met eersteklas accommodaties en kuuroorden rond de befaamde thermale bronnen. Neem uw intrek in een onderkomen in **Baden-Baden** of **Freiburg**, de belangrijkste stad in het Zwarte Woud, met een charmant centrum en de indrukwekkende munster van Freiburg. Laat u de kans niet ontgaan om het Höllental te verkennen of te skiën op de Feldberg.

Ook verleidelijk is de **Romantische Strasse** tussen Würzburg en Füssen aan de voet van de Alpen. Om lieflijke stadjes als Rothenburg ob der Tauber en Dinkelsbühl te bekijken, hebt u vier of vijf dagen nodig. Als het kan, ga dan buiten het hoogseizoen.

Het beste jaargetijde

Duitsland is in alle seizoenen aantrekkelijk, dus kunt u uw vakantie vrij plannen. Tussen mei en september is de kans op warm, zonnig weer het grootst, maar in juli en augustus is het in de toeristische gebieden zoals het Rijnland heel druk, zodat het voor- of najaar het meest geschikt zijn om historische monumenten, middeleeuwse ommuurde steden en

sprookjesachtige kastelen te bezoeken. Bovendien kunt u in de herfst uw reis combineren met een bezoek aan het Oktoberfest, het grootste bierfeest ter wereld. In de winter zijn er minder toeristen en kunt u naar hartenlust skiën in de Alpen, het Zwarte Woud en de Harz. De beroemde kerstmarkten hebben een heerlijke sfeervolle, feestelijke uitstraling.

Een Oost-Duitse grenswacht reikt een inwoner van West-Berlijn de hand vanaf de Muur, in 1989.

De romantische kastelen van Duitsland zijn óók niet te versmaden: ten zuidwesten van München bevinden zich **Schloss Neuschwanstein**, de trots van Koning Lodewijk II, of zijn buitenverblijf **Schloss Linderhof**. **Schloss Herrenchiemsee**, zijn poging om Versailles te overtreffen, is ook een bezoek meer dan waard. Als u circa 150 km naar het westen rijdt, kunt u het betoverende **Lindau** bezoeken, nog net in Beieren, circa 150 km ten westen van het Bodensee (twee dagen).

U kunt uw hele vakantie besteden aan ski- of trektochten door de Alpen, het vieren van het Oktoberfest, het bezoeken van de kerstmarkten, of u helemaal concentreren op de wijnproeverij. Keuze genoeg. ■

Geschiedenis en cultuur

Het moderne Duitsland 14-23

Ervaar: Kneipps koudwatertherapie 21

Geschiedenis 24-35

Kunst 36-48

Ervaar: afstemmen op de klassieken 44

Ervaar: de Duitse taal leren 47

De Duitse vlag: zwart, rood en goud. Links: een standbeeld van Roland, symbool van het onafhankelijke Bremen, op het grote plein in het centrum.

Het moderne Duitsland

De welvaart en de moderniteit van na de Tweede Wereldoorlog gaan harmonieus samen met de historische steden en dorpen, het ongelooflijke aantal kastelen, en een landschap van perfect onderhouden bouwland, dichte bossen en een rijkdom aan natuurparken en reservaten. De grote steden onderscheiden zich door vele galeriën en musea, en allerlei soorten amusement.

De bevolking

Weinig volken zijn zo gesteld op hun vaderland, hun *Heimat*, als de Duitsers en die uitzonderlijke erfenis wordt gekoesterd en met zorg onderhouden. De culturele faciliteiten zijn overvloedig en het is moeilijk om in dit land een vervallen gebouw te vinden. Vanuit de hele wereld komen reizigers naar Duitsland, maar de meest enthousiaste bezoekers zijn de Duitsers zelf en dat is te merken aan de uitstekende kwaliteit van de hotels, de BeB's en de restaurants.

Duitsers genieten van een gezellig samenzijn, of het nu in een ruig bierlokaal is, een wijnbar of een luidruchtige kroeg. Om de mensen echt te leren kennen, is een bezoek aan een van de talloze festivals aan te raden: de twee uitbundigste zijn de Fasching in München en het carnaval in Keulen (p. 158-159). Het zijn allebei kleurrijke carnavalsfeesten, zoals die in veel landen voorafgaan aan de vastentijd.

De lokale identiteit wordt op allerlei manieren onderstreept. In Duitsland zijn veel dialecten beter behouden gebleven dan in de omliggende landen: de taal die gesproken wordt in de regio Nederland lijkt meer op Nederlands dan op het Duits dat in Beieren wordt

gesproken. De media zijn doorgaans streekgebonden en concentreren zich op het nieuws dat hun lezers aangaat. Een aantal van de 1300 brouwerijen heeft landelijk naam gemaakt, maar de meeste mensen stellen zich tevreden met het plaatselijke brouwsel. Met de erfenis van de nazi's in het achterhoofd zijn veel Duitsers voorzichtig met uitbundige uitingen van nationalisme. Toch verlangen nieuwe generaties naar een bescheiden vorm van vaderlandse trots en toen het WK-voetbal in 2006 door Duitsland werd georganiseerd, wierpen de Duitsers hun reserves van zich af. Het Duitse elftal presteerde goed en dat werd zichtbaar aan het aantal vlaggen op auto's, gevels en de wangen van jeugdige fans.

Dergelijke spontane uitingen zijn echter nog niet

Weinig volken zijn zo gesteld op hun vaderland en die uitzonderlijke erfenis wordt gekoesterd en met zorg onderhouden.

vanzelfsprekend. Het is heel goed denkbaar dat de hang naar orde en veiligheid in het persoonlijk en het zakelijk leven is terug te voeren op de historische trauma's, toen de grenzen van het land niet eens werkelijk welomschreven waren en men gebukt ging onder een vrijwel ondraaglijk schuldgevoel. Duitsers werken hard aan hun carrière en plannen vaak vooruit tot hun pensionering. Correcte procedures zijn kenmerkend voor hun leefwijze; hun arbeidsethos is onberispelijk en kwaliteitseisen worden duidelijk omschreven en gehandhaafd.

De traditionele, repressieve waarden staan sinds enige tientallen jaren onder druk: de mate van orde en properheid neemt geleidelijk af, en de jongere generatie ontwikkelt een doelbewuste vorm van nonchalance bij wijze van protest tegen de strikte normen van de oudere generatie. Die ontwikkeling heeft van Duitsland een land van tegenstellingen gemaakt: kleine steden en dorpen worden nog altijd perfect onderhouden, terwijl delen van de grote steden delen, en hun bewoners, een zekere sjofelheid kunnen uitstralen.

Berlijners ontmoeten elkaar bij East Side Gallery; een beschilderd deel van de Muur.

Manier van leven

Van oudsher werd de Duitse vrouw geacht zich te wijden aan de *Kinder, Küche und Kirche* (kinderen, keuken en kerk), terwijl de mannen... nou ja, niet allemaal maar wel een groot deel van hen, graag een of ander uniform aantrokken. Wie *Beamter* was (elke functie in overheidsdienst, van diplomaat tot treinconductor), wist zich verzekerd van status en pensioen.

Gelukkig hebben de Duitsers tegenwoordig een veel bredere keuze en zijn ze vastbesloten daar hun voordeel mee te doen. De punkers zien er hier extremer uit dan in andere landen, krakers zijn strijdlustiger en skinheads dossen zich ruiger uit dan elders. Aan de andere kant zie je in Duitsland ook meer would-be Engelse heren in tweed en burberry dan in Engeland zelf en is het land veruit de grootste afnemer in Europa van dure, semi-nonchalante kleding van suède en leer. Wie niets te verbergen heeft (en ook genoeg die dat wel hebben) recreëert naakt in de daartoe aangegeven gebieden.

Desondanks zijn Duitsers vaak wat afstandelijk. Het duurt bijvoorbeeld langer voor men elkaar bij de voornaam noemt en aanspreektitels als *Herr Doktor* of *Herr Professor* zijn vrij gebruikelijk. Het onderscheid tussen het informele *Du* ('jij') en het beleefde *Sie* ('u') doet nog echt ter zake en termen als '*guten Tag*' en '*auf Wieder-*

sehen' worden op prijs gesteld. In het openbaar is van dergelijke hoffelijkheden vaak weinig te merken: op je beurt wachten in een rij of je excuses maken als je tegen iemand op botst, is niet gebruikelijk. Tegenwoordig hoor je wel vriendelijke wensen als '*Schönen Abend noch*' ('prettige avond'), die een paar jaar geleden nog verbazing zouden hebben gewekt.

.....

Verstandig milieubeleid staat hier hoog op de nationale agenda. De meeste Duitse steden kennen fraaie parken en open ruimten, en vrijwel overal zijn veel voetgangerszones.

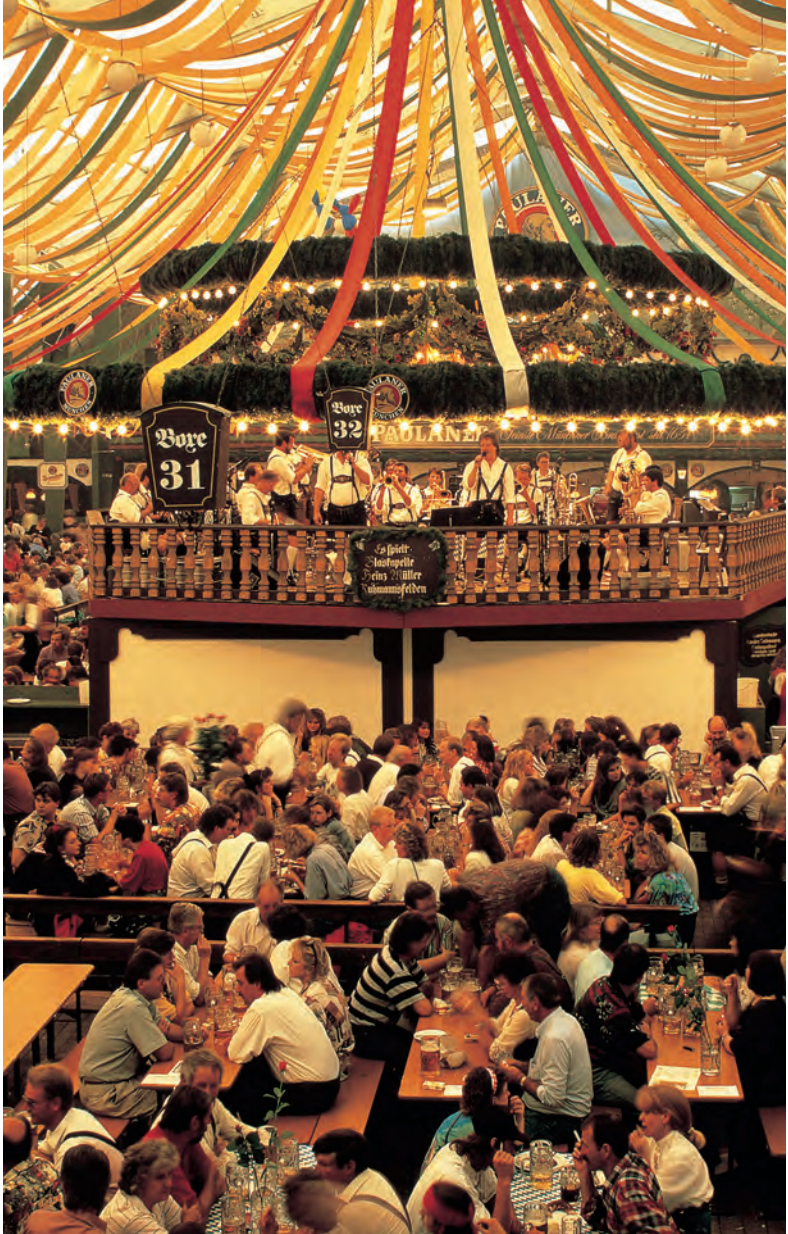
.....

Zorg voor het milieu

Verstandig milieubeleid staat hoog op de agenda. Veel Duitse steden hebben fraaie parken en open ruimten, en er zijn veel voetgangerszones, vaak met mooi plaveisel en geflankeerd door beelden en fontein. Fietsen is er een waar genoegen, omdat er op fietspaden niet wordt beknibbeld.

De mensen zijn hier net zo gek op hun auto als waar dan ook, maar toch is vrijwel iedere bestemming bereikbaar met onberispelijk openbaar vervoer. Er rijden trams en het netwerk wordt nog altijd uitgebreid. In drukke steden rijden ze deels ondergronds of is in gondeltransport voorzien. Neem vooral de moeite om in de stad het openbaar vervoer te gebruiken en maak ook zeker een tochtje met een witte rivierboot of een stoeltjeslift naar een of ander duizelingwekkend uitkijkpunt. De auto blijft een opvallend Duits icoon. Op de *Autobahn* krijgt de auto alle ruimte: de aanbevolen snelheid is 130 km/u, maar in de stad zijn de parkeervoorschriften streng.

Het milieu staat hoog op de nationale agenda. Die Grünen ('de groenen') vormen, hoewel ze momenteel niet deelnemen aan de regeringscoalitie, een politieke partij waar Duitsland rekening mee moet houden; in de jaren 90 van de vorige eeuw maakte deze partij voor het eerst deel uit van de regering en leverde zij de

Het draait voornamelijk om bier, blazers en kameraadschap op het Oktoberfest in München.

dynamische, zij het controversiële minister van Buitenlandse Zaken. Er is besloten om kernenergie geleidelijk aan uit te bannen en Duitsland is inmiddels voor de wereld een lichtend voorbeeld op het gebied van wind- en zonne-energie. Windmolenparken behoren vanzelfsprekend tot het landschap, vooral langs de Noord- en Oostzeekust. Opmerkelijk genoeg is meer dan 25% van de Duitse energie afkomstig uit duurzame bronnen. Voor 2025 is dat streefgetal 40%.

NATIONAL GEOGRAPHIC REISGIDS

DUITSLAND

WERELDWIJD NEMEN EXPERTS VAN NATIONAL GEOGRAPHIC EEN KIJKJE ACHTER DE SCHERMEN EN DRINGEN DOOR TOT DE KERN VAN DE CULTUUR, DE GESCHIEDENIS EN HET VOLK VAN EEN LAND. DANKZIJ NATIONAL GEOGRAPHIC REISGIDSEN KAN HUN ERVARING DE JOUWE WORDEN.

DE REIS INDELEN, een uitgebreide kennismaking met Duitsland, zodat je je reis op je eigen wensen en interessegebieden kunt afstemmen.

ERVAAR unieke belevenissen, zoals Duits bier leren brouwen, fietsen langs de historische plekken van Berlijn en een kunstcursus volgen in München.

INSIDER TIPS van de schrijvers en fotografen van National Geographic, maar ook van plaatselijke deskundigen, over hun favoriete plekjes, praktische zaken en veel meer.

WANDELINGEN EN AUTOTOCHTEN, voorzien van duidelijke kaartjes, waaronder een tour langs de fonteinen in de oude binnenstad van Keulen, een rondrit over de Romantische Strasse en een wandeltocht naar de hoogste top van het Zwarte Woud.

EXCURSIES BUITEN DE GEBAADE PADEN, zoals de eilanden voor de Oostzeekust, de middeleeuwse stadjes in het Neckardal en de prachtige meren in Mecklenburg.

NIET MISSEN Bij elk hoofdstuk vind je verwijzingen naar nadere informatie over sterk aanbevolen bezienswaardigheden en activiteiten.

PRACHTIGE KLEURENFOTO'S EN HANDIGE KAARTEN maken het eenvoudig te kiezen, je reis uit te stippelen en overal het mooiste te zien.

 NATIONAL
GEOGRAPHIC
REISGIDS

National Geographic Reisgids maakt deel uit van
Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen

NUR 512

www.kosmosuitgevers.nl